

7. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – Т.4: Повісті. – К.: Наукова думка, 2001. – С.252.

8. Шульгун М.Е. Сучасна література подорожей: мета жанр, типологія, імагологічний аспект. – К.: Талком, 2016. – С.22.

УДК 821.161.2.09:821.162.4.09

Л. І. Царик

доц. к.філол. н. (м.Тернопіль)

Творчі взаємини Володимира Сосюри та Мікулаша Неврлого

У статті проаналізовано творчу співпрацю українського поета Володимира Сосюри та словацького літературознавця Мікулаша Неврлого. На епістолярному матеріалі та спогадах, які мають як інтерпретаційну, так і джерельну цінність, доведено, що співпраця була плідною для кожного із них. Мікулаш Неврлий досліджував творчість Сосюри післяреволюційного десятиліття, видав поему «Червона зима» та збірку «Так ніхто не кохав» у перекладі словацькою мовою, популяризував її. Зокрема наголошується, що епістолярій подає деталі підготовки до друку перекладів поезії В.Сосюри словацькою мовою і засвідчує зворушливу радість з цього приводу і беззастережну довіру до Неврлого. Спогади ж Володимира Сосюри про літературне життя в Україні у 20-ті роки ХХ століття допомогли словацькому літературознавцю у науковому дослідженні стилєвих течій української поезії цього періоду.

Ключові слова: епістолярій, лірика, неоромантизм, переклад, інтерпретація, співпраця.

The creative collaboration of the ukrainian poet Volodymyr Sosiura and the slovak literary critic Mikulash Nevryli analyzes in the article. The memoirs and the epistolary material of both artists, which have both interpretative and source value, have proven that the collaboration was successful for each of them. Mikulash Nevryli studied the work by Sosiura after the revolutionary decade, published the poem «Red Winter» and the collection «So Nobody Loves» in the slovak translation, popularized it. In particular, it is noted that the epistolary provides details of the

preparation for the publication of V. Sosiura's poetry translations in slovak, and testifies to the charming delight in this regard and the unconditional trust to Nevrlýi. Volodymyr Sosiura's memoirs of literary life in Ukraine in the 20 years of the twentieth century helped Slovak literary critic in a scientific study of stylistic currents by Ukrainian poetry of this period.

Key words: *epistolary, lyric, neo-romanticism, translation, interpretation, cooperation.*

Постановка наукової проблеми та її значення. «В особі Миколи Неврлого Україна має давнього і доброго друга, українська література – невтомного і продуктивного дослідника, а європейська славістична наука – компетентного співучасника», – таку влучну, лаконічно-глибоку характеристику багатогранної діяльності академіка Неврлого дає у передньому слові до його збірника слов'янознавчих праць «Минуле і сучасне» академік І. Дзюба [1, с. 7]. Високо поцінуючи титанічну працю Миколи Неврлого у царині вивчення української літератури та її невтомної популяризації у Словаччині, академік І. Дзюба вирізняє чотири головні масиви досліджень у його українознавчому доробку. Сюди науковець відносить:

- 1) розвідки з української класичної літератури;
- 2) студії про український літературний процес 20-х років ХХ століття;
- 3) численні дослідження з українсько-чеських та українсько-словацьких літературних зв'язків.

Особливий акцент науковець робить на самовідданій праці Неврлого з упорядкування та друку зразкових комплексних видань творів «проскрибованих» видатних українських поетів ХХ століття.

Об'єктом зацікавлень багатьох дослідників стали літературознавчі праці М. Неврлого про українську літературу 20-х років минулого століття, названу Ю. Лавріненком «розстріляним відродженням». Велика заслуга М. Неврлого полягає у вивченні і популяризації української поезії означеного періоду, розробці власної версії літературних течій і структурного моделювання

літератури цієї доби, яку Володимир Сосюра іменував «безумством бурі світової».

Історико-літературне зацікавлення викликають, як і передбачав сам автор [5, с. 9] спогади про багатьох українських письменників, з якими Неврлий зустрічався, спілкувався, вів переписку. Бо ж літературознавець пов'язаний з українською літературою не тільки своїми науковими працями, а й особисто. Його численні спогади, есеї, епістолярна спадщина мають, за словами І. Дзюби, як інтерпретаційну, так і джерельну цінність. Увагу сучасних дослідників привертають спогади словацького вченого про О. Олеся, О. Ольжича, М. Бажана, П. Тичину, Ю. Бургардта-Клена, О. Стефановича та ін. Дуже часто М. Неврлий у своїх наукових статтях згадував про особисте знайомство з тим чи іншим письменником, вважаючи, що такі згадки «інтимізували» зв'язок читача з письменником і з автором статті. Детальнішого розгляду, на нашу думку, потребують творчі стосунки М. Неврлого і В. Сосюри.

Аналіз дослідження проблеми. Творчість Володимира Сосюри – «одного з найтонших і найщиріших ліриків слов'янського світу ХХ століття» [3, с. 6] була об'єктом дослідження багатьох літературознавців – представників української діаспори, які зберігали і продовжували кращі традиції вітчизняної літературної критики. Твори поета виходили за кордоном окремими виданнями, вводились у антології, читанки. Про Сосюру писали Ю. Лавріненко, В. Гришко, Є. Маланюк, В. Радзикович, Д. Донцов, І. Кошелівець та інші дослідники, які аналізували той чи інший аспект його творчості. Оцінки доробку поета були неоднозначними, суперечливими, часто полярними і, звичайно, розходилися з тодішньою позицією радянських критиків.

Різні аспекти рецепції творчості В. Сосюри діаспорною критикою ми розглядали раніше [9]. Вихід же у світ збірника слов'янознавчих праць М. Неврлого «Минуле й сучасне» (2009) [4] розширює горизонти досліджень художнього світу лірики поета. Цінними у цьому сенсі є його

мемуари «А поки що хай буде так... (жмуток спогадів про В. Сосюру)».

Мета і завдання статті. Метою статті є висвітлення творчої співпраці Володимира Сосюри і Мікулаша Неврлого, відображеної у спогадах та епістолярії. Як зазначає автор, він вибрав із свого великого доробку «все найкраще і найбільш потрібне для сучасного та дальшого розвитку українського літературознавства», оскільки прагнув заповнити насамперед білі плями й вияснити мало або й зовсім недосліджені явища української літератури [4, с. 8]. Той факт, що спогади про В.Сосюру і їхнє з поетом листування потрапили у збірник вибраних праць Неврлого, засвідчує цінність їхнього творчого спілкування.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Перш за все варто відзначити, що словацький дослідник відверто зізнається: на відміну від багатьох знайомств з українськими письменниками, знайомство із Сосюрою було для нього особливим. Творчість поета припала йому до душі ще в юному віці. Багато віршів Сосюри Неврлий знав напам'ять ще зі школи, часто цитував їх. А перша очна зустріч відбулася у 1956 році в рамках святкування 100-річного ювілею Івана Франка – спочатку у Львові, потім у Києві. Неврлий пригадує, що вже наступного дня після знайомства гостював у Сосюри, а теми для розмов підказувало саме життя. За його словами, компанійська і людяна вдача поета їх швидко зблизила.

З любов'ю дослідник змальовує портрет В. Сосюри: «Добрі темно-карі очі, широке слов'янське обличчя поета та його задушевна мова відразу полонили моє довір'я. Офіційний тон між нами ніколи не існував» [4, с. 729]. Під час цього візиту Неврлий отримав подарунок від поета – кілька збірок, одна з яких – «Вибрані поезії» (видана у Харкові у 1932 році і була на той час раритетом) із дарчим написом «Дорогому М. Я. Неврлі з любов'ю за любов до України» [4, с. 729]. Багато віршів із цієї збірки у пізніших виданнях не передруковувались, більшість присвят було знято і тому для

поета вона мала особливу вартість. Відчувши споріднену душу, В. Сосюра ділився із М. Неврлим найсокровеннішим, наболілим. Дослідник зізнається, що як мало із ким, розмова з Сосюрою була невимушеною, щирою й безпосередньою. Зворушений поет багато згадував із свого гіркого минулого (війни, голод 1933 року), з цікавістю слухав про успіхи земляків-українців за кордоном: фізика І. Пулюя, медхіміка І. Горбачевського і, звичайно, про долю українських письменників, які жили і творили в еміграції, зокрема про О. Олеся, якого Сосюра називав своїм першим вчителем у літературі. Багато говорили про Євгена Маланюка. У довірливій розмові Сосюра зізнався, що, не знаючи творів поета, таврував їх з примусу у гнівній інвективі: «ми всі тоді підписали душу чортові... Іншого виходу просто не було» [4, с. 732].

М. Неврлий двічі приїздив до Києва, вони із В. Сосюрою багато розмовляли про перше революційне десятиліття, літературне життя цього періоду, яке було об'єктом наукового дослідження літературознавця: монографії «Українська радянська поезія 20-х років» [4]. Аналізуючи поезію першого пореволюційного десятиліття, літературознавець подає своєрідні мікропортрети митців у контексті стильових напрямів. Високо поцінуючи монографію, наголошуючи на її важливості у сприйнятті небувалого в історії української літератури стильового розмаїття, М. Жулинський підкреслює намагання М. Неврлого «поряд із аналізом образно-стильової своєрідності унікальної художньої творчості того чи іншого поета висвітлити його життєву долю, відкрити його спосіб мислення, сприйняття дійсності» [2, с. 7]. Яскравим підтвердженням цього висновку М. Жулинського є оцінка лірики В. Сосюри, якого М. Неврлий вважає типовим неоромантиком: «Безпосередня ніжна і емоційно-насичена поезія Сосюри виражає щире й відкрите серце. Майже кожен його вірш чи поема є частиною його життя, особистих переживань, ремінісценціями прожитого й вистражданого. Його поезія 20-х літ – чутливий сейсмограф соціальних

конфліктів, революції й громадянської війни в його рідній Україні [4, с. 170].

У спогадах про В. Сосюру М. Неврлий детально згадує розмову про поезію «Два Володьки», надруковану у збірці «Серце», що була заборонена владою. «У цій поезії Сосюра чітко і різко протиставляє дві грані свого внутрішнього світу, які були властивими періоду його творчого становлення, як майстра художнього слова» [8, с. 19]:

Довго, довго я був із собою в бою...
Обсипалось і знов зеленіло в гаю,
пролітали хвилини, як роки...
Рвали душу мою
два Володьки в бою,
і обидва, як я, карооки [7, с. 46].

М. Неврлий згадує, що, коли він зачитував ці рядки, поет був дуже вражений, адже твір давно вже ніхто не згадував. Сосюра щиро зізнався: «Це, знаєте, ... я в цьому вірші – не лишень про себе... Там сказано про все моє пореволюційне покоління. Саме життя підказало таку тему» [4, с. 732]. Таке одкровення поета дає підстави зробити висновок, що лірика В. Сосюри у загальному контексті української літератури післяреволюційної доби виступає насамперед яскравим прикладом зафіксованого у літературі людського документу про нещасливу долю українського митця у радянський період. Його типологічною ознакою, як представника інтелігенції стала нова, суто підрадянська форма усвідомлення світу і себе в ньому – «роздвоєна свідомість».

Про особливо шанобливе ставлення до Сосюри свідчить згадка Неврлого про приїзд до Києва у 1967 році, під час якого він спеціально пішов на цвинтар, щоб вклонитись і покласти квіти на могилу улюбленого поета.

Пильної уваги та ґрунтовніших досліджень потребує і переписка відомого поета із науковцем. Вже побіжне ознайомлення із епістолярієм свідчить про щирість стосунків, співпереживання. Якщо говорити про листи В. Сосюри до М. Неврлого, то слід відзначити, що вони подають

багато інформації для розуміння складних, проблемних ситуацій у житті лірика, дають своєрідні ключі для рецепції цілого ряду його поезій і всієї творчості загалом. Дати на кожному із листів дають змогу чітко встановити часові рамки листування: від 17 лютого 1958 року до 27 лютого 1963 року – тобто впродовж п'яти років. Аналіз змісту цих листів дає підставу зробити висновок, що тон із офіційно-ділового дуже швидко (вже у другому листі) переходить у розряд дружніх, інтимно-товариських послань.

Якщо перший лист надто лаконічний і просто засвідчує факт перекладу «Червоної зими» словацькою мовою і глибокої вдячності за її публікацію, то вже наступні листи дають змогу зрозуміти, наскільки важливим було для Сосюри це спілкування, як, відчувши споріднену душу, він ділився найсокровеннішим. Впадають в око звертання: «Бажаю Вам здоров'я і щастя за Вашу прекрасну душу, що любить Україну», «Дорогий брате по любові до свого народу Миколо Ярославовичу», «дорогий побратиме», «дуже вже я Вас люблю, як сина народа, що має свою голову і своє серце». У листах Володимир Миколайович ділиться своїми планами щодо видання збірки «Близька далина», розповідає про завершення роботи над автобіографічним романом «Третя рота», що був розпочатий у 1926 році, закінчення драматичної поеми «Мазепа» після більш як тридцятирічної перерви, обіцяючи поговорити на цю тему під час очної зустрічі у Києві. Листи містять і самооцінку творчості, якої не подибуємо більше ніде: «Останнім часом – у мене нахил до філософської лірики. А взагалі я не зважаю на жодні нахили, а просто співаю серцем» [4, с. 887]. Є у листах і оцінка творчості молодих поетів-шістдесятників, і щира радість за довгі черги у книжкових магазинах Харкова та популярність літератури з уточненням, що купують «художньо цінні книги».

Епістолярій подає деталі підготовки до друку перекладів словацькою мовою. Відчувається щира, зворушлива радість з цього приводу і беззастережна довіра до Неврлого: «Я цілком покладаюся на ваш тонкий художній

смак у доборі моєї любовної лірики для перекладів». «Вибір віршів моїх для перекладів, то ваша сфера і в ній ви – володар». Єдине, про що просить поет, включити до збірки дві поезії, присвячені дружині Марії Гаврилівні («Марії» («Якби помножити любов усіх людей») та «Марія» («Задуманий вітер над городом віє»)), при цьому, постійно, у кожному листі передає вітання дружині Неврлого. Для В. Сосюри видання крижки за кордоном було, за словами В. Костюченка, «буквально відкриттям вікна в Європу». Поет і радів, і боявся одночасно: як на цю подію подивиться влада. Про це свідчить дуже стримана і занадто суха (як для Сосюри) передмова до словацького видання збірки «Так ніхто не кохав». Завершувала збірку блискуча післямова М. Неврлого, у якій він, на відміну від радянських літературознавців наголошував, що лірика Володимира Сосюри виросла на національному ґрунті, що конфлікти поета із владою часто виникали саме через його національне ество, а його український патріотизм заходив у суперечність із більшовицькою ідеологією. І це, на думку дослідника, негативно позначилося на творчості лірика.

І спогади Мікулаша Неврлого, і листи Володимира Сосюри засвідчують обережність останнього у висловлюваннях, поведінці. «Навчений» владою, змушений постійно «розстрілювати» себе за своє петлюрівське минуле, поет інколи лукавив, коли говорив, що «забув» уже і про окремі свої твори, і навіть цілі збірки, довго «шукав» і не міг знайти рукописів, що пообіцяв передати за кордон. Добре ж розумів, що його може чекати за це.

Співпраця з чеськими і словацькими літераторами подарувала Сосюри заряд позитивної енергії, так необхідних митцеві визнання і популярність. А ліки, що були надіслані ними, врятували поета від гіпертонії: «А любов моя до Словакії, як до другої моєї матері, знову подарувала мені життя світлими і добрими руками своїх синів, житиме вічно не тільки в моїм серці, а й в моїх піснях», – пише поет у листі від 23 червня 1960 року [4, с. 873]. У ньому ж посилає поезію «Словацький зошит», присвячену Неврлому. У ній є багато

«осіннього» і в прямому, і в переносному значенні. Мінорний настрій, що був домінантним в останні роки життя Сосюри, простежується і у цьому вірші («сум алей», «поет з похиленим чолом», «хрипне голос у солов'я»). Та все ж у цій тужливо-осінній мелодії звучить літній мотив – зізнання ліричного героя:

Але алей за зимою
Почують знову солов'я,
І в пісні тій життя красою
Полине молодість моя,
І засіє знов весною
Й росою зелень забуя [4, с. 874].

Зацитована поезія і аналіз спогадів Неврлого та листів Сосюри підтверджують: для поета спілкування і співпраця із словацьким вченим дарували щемкі і трепетні прогулянки у молодість, у двадцяті роки, коли його талант забував найсильніше. Ці стосунки допомагали Сосюри утверджуватися у думці про вартість свого творчого доробку. Така схвильованість і вдячність була взаємною: «Пам'ять про В. Сосюру, О. Олеся, Є. Маланюка – глибоко в моєму серці. Дякую долі й щасливим нагодам, що мав можливість з ними познайомитись» [4, с. 873].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У передньому слові до «Минулого й сучасного» М. Неврлий зазначає, що у цьому збірнику подає тільки «торзо» своїх україномовних розвідок – «все найкраще й найбільш потрібне для сучасного та дальшого розвитку українського літературознавства» [4, с. 8]. Широке залучення праць дослідника до наукового обігу дасть змогу з'ясувати мало чи й зовсім не досліджені явища української літератури, її зв'язків з іншими слов'янськими літературами.

Література

1. Дзюба І. Добрий друг, строгий поціновувач / Неврлий М. Минуле й сучасне : Збірник слов'янознавчих праць. – К. : Смолоскип, 2009. – 956 с.

2. Жулинський М. Чех із українським серцем / Неврлий М. Українська радянська поезія 20-х років : Мікропортрети в художніх стилях і напрямках. – К. : Вища шк., 1991, – 271 с.
3. Моренець В. Володимир Сосюра : [нарис життя і творчості] / В. Моренець. – К. : Дніпро, – 1990. – 262 с
4. Неврлий М. Минуле й сучасне : Збірник слов'янознавчих праць / Неврлий М. – К. : Смолоскип, 2009. – 956 с.
5. Неврлий М. Українська радянська поезія 20-х років : Мікропортрети в художніх стилях і напрямках / Неврлий М. – К. : Вища шк., 1991. – 271 с.
6. Сосюра В. Вибрані твори : В 2 т. / В. М. Сосюра. – К. : Наук. Думка, 2000. – Т.2 : Поєми. Роман. – 552 с.
7. Сосюра В. Серце. Поєзії / В. М. Сосюра. – Харків-Київ : Література і мистецтво, 1931. – 50 с.
8. Царик Л. Екзистенційна дуальність поетової дійсності (творчість В. Сосюри післяреволюційного десятиліття) / Л. І. Царик. – Тернопіль : Збруч, 2000. – 62 с.
9. Царик Л. Рецепція творчості В. Сосюри критикою діаспори // Українська наука : минуле, сучасне, майбутнє. Спецвипуск, присвячений внеску української еміграції в розвиток національної та світової культур / За заг. ред. проф. Б. Лановика. – Тернопіль : Економічна думка, 1999. – С. 170–173.